

FILOSOFIAN KOE 30.9.2016 HYVÄN VASTAUKSEN PIIRTEITÄ

Alla oleva vastausten piirteiden, sisältöjen ja pisteitysten luonnehdinta ei sido ylioppilastutkintolautakunnan arvostelua. Lopullisessa arvostelussa käytettävistä kriteereistä päättää tutkintoaineen sensorikunta.

Filosofiasta ja sen arvioinnista lukion opetussuunnitelman perusteissa 2003

Filosofian kokeessa käsitellään koko todellisuutta, sen monimuotoista hahmottamista ja ihmisen toimintaa siinä. Filosofian erityisluonne on sen tavassa jäsentää ongelmia käsitteellisesti, järkipärisesti ja keskustellen. Filosofian kokeessa arvioidaan kokelaiden ajattelun valmiuksia, joita tarvitaan muuttuvassa ja monimutkaisessa yhteiskunnassa.

Filosofian kokeessa arvioidaan opiskelijan

- kykyä hahmottaa filosofisia ongelmia ja erilaisia mahdollisia ratkaisuja niihin
- kykyä jäsentää puhetta ja tekstiä käsitteellisesti sekä tunnistaa väitteitä ja niiden perusteluja
- kykyä ymmärtää ja arvioida erilaisten filosofisten käsitysten perusteluja
- yleisivistäviä perustietoja sekä filosofian historiasta että sen nykysuuntauksista ja kykyä suhteuttaa niitä yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin.

Filosofiassa arvioidaan käsitteiden ja teorioiden omaksumista sekä kykyä ilmaista omaa filosofista ajattelua. Opiskelijan suhde filosofisiin kysymyksiin on yksilöllinen, mutta kysymysten käsittelyn perustana ovat ajattelun tiedolliset hyveet: kriittisyys, älyllinen rehellisyys, johdonmukaisuus, ristiriidattomuus ja järjestelmällisyys.

Bloomin taksonomia ohjaamassa sähköisen reaaliaineen kokeen tehtävien laadintaa

Ylioppilaskokeen reaaliaineen sähköisten tehtävien vaikeustasoissa on otettu huomioon Bloomin kognitiivisia oppimistavoitteita koskeva taksonomia sekä Andersonin ja Krathwohlin siitä kehittämä muunnelmä. Niiden perusteella tehtävässä vaadittavaa kognitiivista prosessia arvioidaan kuusiportaisella hierarkkisella asteikolla: muistaa / palauttaa mieleen, ymmärtää/käsittää, soveltaa, analysoida, arvioida ja luoda (syntetisoida). Kaksi ylintä tasoa ovat taksonomioissa eri järjestyksessä.

Ylioppilastutkintolautakunta on ryhmitellyt tehtävät vaativuustason mukaan neljään luokkaan. Muistamista ja käsittämistä vaativat tehtävät on jaettu suljettuihin (A) ja avoimiin (B) tehtäviin. Esimerkiksi monivalintatehtävät kuuluvat luokkaan A ja määrittelytehtävät luokkaan B. Vaativammat tasot on myös ryhmitelty kahteen luokkaan C ja D. D-tason tehtäviin voi kuulua luova elementti, joka lisää tehtävän vaativuutta, koska se edellyttää kykyä soveltaa, kehittää tai muuntaa lukion opetussuunnitelman perusteissa määriteltyä osaamista myös sellaiselle alueelle, jota ei ole käsitelty lukiossa. Vaihtoehtoisesti D-tasolla ovat tarkasteltavana erityisen laajat, monipuoliset sekä mahdollisesti uudentyypiset aineistot ja niiden yhdistelmät.

Filosofian ylioppilaskokeen vastausten arviointi

Filosofia on yleistä, abstraktia ajattelua. Siksi siinä pelkkä asian ymmärtäminen voi usein olla hyvin vaativa suoritus. Tämän takia yllä mainittuja Bloomin taksonomian luokituksia ei pidä filosofian arvioinnissa pitää kaavamaisen hierarkkisina. Tiedollisen osaamisen eri ulottuvuudet ovat filosofiassa lähes poikkeuksetta limittäisiä, vaikka määrittelyä, kuvailua ja selittämistä vaativat tehtävän osat ovat pääsääntöisesti suppeampia kuin erittelyä, pohdintaa ja arviointia vaativat tehtävät.

Filosofinen ajattelu voidaan yleensä jäsentää sarjana avoimia kysymyksiä ja niihin annettuina vastauksina. Tästä johtuen filosofian kokeessa arvioidaan yhtäältä kokelaan kykyä hahmottaa filosofisia kysymyksiä, toisaalta hänen kykyään ymmärtää ja arvioida vastauksia niihin. Mikäli tehtävässä pyydetään arvioimaan jotakin filosofista väitettä, olennainen osa vastausta on tarkastella, mihin kysymykseen kyseinen väite vastaa. Kun kokelas on hahmottanut oikein taustalla olevan filosofisen kysymyksen, hänellä on selkeä lähtökohta arvioida väitteen perusteita ja osoittaa mahdollisia vaihtoehtoisia vastauksia kysymykseen.

Ylioppilaskokeessa arvioitava filosofinen ajattelu kommunikoidaan kielellisesti. Siksi arvioinnissa tulee kiinnittää huomiota myös ajattelun esittämiseen monella tasolla tekstin kirjallisuudesta vaikuttavuudesta kappalejakoon. Kyse ei kuitenkaan ole äidinkielen tehtävästä, ja hyvä kirjallinen esitys on hyvän filosofian vastauksen tunnusmerkki vain siinä määrin kuin se ilmentää hyvää filosofista ajattelua. Hyvä filosofinen vastaus on läpi ajateltu. Se tarkoittaa vastauksessa useita eri piirteitä. Tärkeimmät niistä ovat vastauksen osuvuus, eheys ja vakuuttavuus.

Vastauksen osuvuus eli sen relevanssi ja asiaankuuluvuus on hyvän vastauksen ydin. Hyvät tiedot ja ymmärrys sekä osuva argumentaatio eivät tuota edes hyväksyttävää vastausta, jos ne eivät vastaa tehtävään. Tämän vuoksi osuvuus on alla listatuista ulottuvuuksista tärkein. Yksi osuvan vastauksen piirteistä on, että se on selkeä. Filosofisessa ajattelussa kysymykset ja vastaukset on pystyttävä muotoilemaan selvästi.

Vastauksen eheys liittyy vastauksen rakenteeseen. Rakennetta on filosofiassa perinteisesti arvioitu ns. SOLO-mallilla (Structure of the Observed Learning Outcome). Sen roolia filosofian arvioinnissa on täsmennetty arvioimalla mallin mukaan vastausten eheyttä ja tuomalla osuvuus ja vakuuttavuus eheyden rinnalle arviointikriteereiksi. Kokelaan kyky jäsentää käsitteellisesti ongelmia ja ratkaisuja sekä tunnistaa ja arvioida perusteluja ilmenee vastauksen johdonmukaisuutena ja moniulotteisuutena.

Vastauksen vakuuttavuus tarkoittaa filosofiassa ennen kaikkea argumentaation hyvää laatua. Sen ytimessä ovat filosofisesti hyväksyttävät lähtökohdat sekä riittävä yhteys väitteiden ja perustelujen välillä.

Hyvä filosofinen ajattelu näkyy käsitteiden ja teorioiden osaamisessa ja käytössä sekä ilmiökentän hallinnassa. Niiden lisäksi asiaan vaikuttavat vastauksen osuvuus, eheys ja vakuuttavuus. Tiedollisen osaamisen tapaan myös arvioinnin muut ulottuvuudet ovat filosofiassa lähes poikkeuksetta osittain päällekkäisiä silloin, kun vastaus täyttää relevanssin minimivaatimukset eli osuu tehtävänantoon. Vastaus voi olla tiedolliselta osaamistasoltaan hyvä, mutta ajattelun esittämistapa saattaa olla heikkoa tai toisin päin. Ulottuvuudet eivät kuitenkaan ole täysin riippumattomia toisistaan, koska esitystapa, käsitteiden käyttö ja ilmiökentän hallinta liittyvät yhteen.

Filosofian tehtävien luonteen vuoksi vastauksen kypsyttä koskevat seikat ovat erityisen tärkeässä asemassa. Ylioppilastutkintolautakunta on antanut kypseyden osoittamisesta ohjeet reaaliaineiden sähköisten kokeiden määräyksissä https://www.ylioppilastutkinto.fi/images/sivuston_tiedostot/Ohjeet/Koekohtaiset/fi_maaraykset_reaaliaineet_2016.pdf. On hyvä huomata, että määräysten mukaan epäolennaisten näkökohtien käsittely heikentää vastauksen arvoa.

Oheinen taulukko voi auttaa filosofian ylioppilaskirjoitusvastausten osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden arviointia. Nämä ja vastauksen sisältöön liittyvät seikat muodostavat yhden kokonaisarvion, joka esitetään tehtävänosasta annettavalla pistemäärällä.

Arvioinnin ulottuvuus	/Pistemäärä 0	25 %	50 %	75 %	100 %
Osuvuus	Vastaus ei lainkaan vastaa tehtävään; tehtävä on ymmärretty ratkaisevasti väärin.	Vastaus liittyy osin kysymyksen alaan, mutta on epäselvä, harhaileva tai sivussa asiasta.	Tehtävään vastataan asiaankuuluvasti.	Vastauksessa ilmenee selkeä ymmärrys tehtävänannosta ja sen rajauksesta, ja siinä käsitellään olennaisimmat seikat.	Vastauksessa ilmenee erinomainen ymmärrys tehtävänannosta ja sen rajauksesta, ja siinä käsitellään kattavasti tarpeelliset seikat ja vain ne.
Eheys (SOLO)	Vastaus on hajanainen ja sekava.	Vastauksessa on yksi asiaan selvästi liittyvä seikka. Vastauksen ainekset ovat kuitenkin muuten satunnaisia tai sekavia.	Vastauksessa on useita asiaan kuuluvia seikkoja, mutta niitä ei ole onnistuttu liittämään yhdeksi kokonaisuudeksi. Vastaus jää usein luettelomaiseksi.	Tehtävänantoon kuuluvia näkökulmia on liitetty toisiinsa johdonmukaisesti ja monipuolisesti. Tuloksena on koherentti kokonaisuus, joka vastaa kysymykseen.	Vastauksessa tehtävänantoon liittyvät relevantit aineistoelementit on suhteutettu toisiinsa. Käsitteet ja perustelut muodostavat johdonmukaisen kokonaisuuden, joka vastaa tehtävään liittyviin kysymyksiin ja ottaa tarvittaessa huomioon myös vaihtoehtoisia lähestymistapoja.
Vakuuttavuus	Vastauksessa ei ole perusteluja tai niillä ei ole yhteyttä esitettyihin väitteisiin.	Vastauksessa esitetyt perustelut liittyvät joihinkin väitteisiin, mutta niiden yhteys jää epäselväksi.	Vastausta on perusteltu siten, että lähtökohdat ovat järjeviä ja perustelujen ja johtopäätöksen välillä on selvä yhteys.	Vastauksessa on tarkasteltu useimpia relevantteja perusteluja, niitä on problematisoitu ja eritelty järkevästi ja argumentit on rakennettu oikein.	Relevanttien perustelujen problematisointi ja erittely on osuvaa, ja osoittaa omaperäistä oivaltavaa ajattelua tai syvällistä perinteen tuntemusta.

Filosofian sähköisen ylioppilaskokeen uudet pistemäärät

Filosofian kokeessa on yhdeksän tehtävää, joista kokelaan tulee vastata viiteen. Koe on kaksiosainen. Osassa I on kuusi A-, B- tai C-tason tehtävää. Kustakin tehtävästä saa 0–20 pistettä. Osassa II on kolme D-tason tehtävää, joista saa 0–30 pistettä kustakin. Osan I tehtävistä voi vastata 3:sta 5:een ja osan II tehtävistä 0:sta 2:een. Kokelas ei voi saavuttaa kokeen maksimipistemäärää (120), jos hän ei vastaa kahteen osan II tehtävään.

Aiemmin filosofian hyvän vastauksen piirteiden pisteohjeissa on mainittu kaksi erillistä arvioinnin kiintopistettä. Ne ovat olleet ”hyvä vastaus”, jolla on tarkoitettu 3/6 pisteen eli 50 %:n pistemäärän saavuttamista, ja ”kiitettävä vastaus”, jolla on tarkoitettu 5/6 pisteen eli reilun 80 %:n pistemäärän saavuttamista. Tehtäväosioissa, joista annetaan 6 pistettä, sovelletaan edelleen samaa asteikkoa, vaikka 6 pisteen osuus arvosanan kokonaispistemäärästä on pienentynyt noin kolmannekseen verrattuna paperiseen kokeeseen. Tehtäväosioissa, joissa enimmäispistemäärä on vähemmän kuin 6, annetaan yleensä ainoastaan yksi noin 50 %:n kiintopiste. Pistemäärän kasvaessa useammat ennalta määritellyt arviointikohdat helpottavat arviointia. Jos tehtävästä tai sen osasta annettava pistemäärä on 8 tai enemmän, käytetään kolmea kiintopistettä: 25–30 %, 50–60 % ja 75–80 %. Jos tehtävästä tai sen osasta annetaan yli 10 pistettä, on esitetty myös luonnehdinta huippupisteistä. Sen tarkoituksena on tuoda esiin seikkoja, jotka helpottavat vastauksen sijoittamista ylimmän pisteluokan (75–100 %) sisällä.

Tehtäväkohtaiset pisteitysohjeet

Koska filosofian kokeessa arvioidaan kokelaiden omaa filosofista ajattelua, vastaukset voivat avautua moniin suuntiin lähes kaikissa tehtävissä. Sen vuoksi hyvän vastauksen piirteiden kuvaukset ovat aina vain suuntaa antavia. Samasta syystä hyvän vastauksen piirteissä esitellään tehtävään liittyviä filosofisia seikkoja laajasti ja osin myös lukiokurssien ulkopuolelta. Tarkoituksena on antaa vastauksia arvostelevalle opettajille lisävihjeitä siitä, millaiset filosofiset pohdinnat voivat perustellusti kuulua vastaukseen. Lukiokursseihin liittyvät ja kokelaiden osaamiselta vaadittavat seikat on mainittu pisteitysohjeiden kohdalla. Näissä osioissa on hyvin suppeasti huomioitu yllä olevassa taulukossa mainittuja osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden ulottuvuuksia. Arvioinnissa on kuitenkin useimmissa tapauksissa osiokohtaisesti syytä tarkastella niin sisällöllisiä kuin yllä olevaan taulukkoon liittyviä ulottuvuuksia.

Tehtäväosiot jakautuvat kahteen luokkaan. Kun osiosta annetaan 10 pistettä tai enemmän, se arvostellaan esseevastauksena ja mainittuja osuvuuden, eheyden ja vakuuttavuuden ulottuvuuksia sovelletaan kattavasti. Mikäli osiosta annetaan vähemmän kuin 10 pistettä, se ei välttämättä ole täysipainoinen essee. Tällöin myös suppeammalla vastauksella, jossa tekstin eheys tai perustelujen vakuuttavuus eivät ole keskeisessä roolissa, voi saada erinomaiset pisteet. Tällaisissa tapauksissa usein on olennaista täsmällinen asiassa pysyminen. Siksi alle 10 pisteen osioissa käytetään merkkimäärärajoituksia. Kyse on suositeltavasta enimmäispituudesta. Siten merkkimäärän alittaminen ei vähennä pisteitä, mikäli vastauksen asiasisältö on riittävä. Huomattava merkkimäärän ylittäminen vähentää pisteitä.

Moniosaisten tehtävien pisteet määritetään osakohtaisesti, ellei tehtävässä ole erikseen muuta mainittu.

Osa I

1. Kuuluisat filosofian lauseet (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (FI3) sekä kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1) tavoitteeseen tunnistaa erilaisia filosofisia, tieteellisiä ja arkisia käsityksiä todellisuudesta ja sen tietämisestä sekä sisältöön ”tietoa ja tietämistä koskevia filosofisia perusnäkökymyksiä”.

Kokelas voi rakentaa kumpaakin valitsemaansa väittämää koskevan vastauksen yhtenäiseksi esseeksi, jolloin kaikkien edellä olleessa taulukossa määriteltyjen esseevastauksen ulottuvuuksien arviointi vaikuttaa pisteitykseen. Kokelas voi myös jäsentää tehtävän vastausosiot melko suppeina, jos hän selkeästi erottelee vastauksissa ydinsisällön ja filosofisen vastaväitteen. Tällöin vastausta ei tarvitse arvioida täytenä esseenä. Kummassakin tapauksessa vastauksen molemmat kohdat eli kumpikin kokelaan valitsema lause arvioidaan vain yhdellä pistemäärällä, mutta opettajan on hyvä eritellä pisteitys tehtävässä mainitulla tavalla tulkitaan (0–6 p.) ja vastaväitteeseen (0–4 p.) ja esittää erittelynsä tehtävän kommentoissa.

”Ihminen on kaiken mitta” on antiikin filosofin ja tunnetuimman sofistin Protagoraan teesi. Platonin dialogissa *Theaitetos* se esiintyy muodossa ”Ihminen on kaiken mitta, sekä kaiken olevan olemassaolon että olemattoman olemattomuuden”. Kyse on ihmiseen palautuvasta relativismista, jota Platon pyrkii kumoamaan. Muotoilu on olemista koskeva teesi, johon dialogissa on päädytty tieto-opillisten pohdintojen kautta. Itse teesiä voidaan kuitenkin soveltaa myös muille alueille. Tulkinnan ei välttämättä tarvitse lainkaan viitata *Theaitetos*-dialogissa käsiteltyihin tieto-opillisiin ja ontologisiin kantoihin, mutta tällöinkin ydinsisällön ja ongelmien on oltava aidosti filosofisia.

Lauseeseen voi liittää monenlaisia filosofisia ongelmia. Tarkastelun keskiössä ovat olleet erityisesti relativismin ongelmat. Jos olen ihminen, jonka mielestä ihminen ei ole kaiken mitta, näyttää väite muuttuvan ristiriitaiseksi. Asia ei toki välttämättä ole näin yksinkertainen, koska jos yksittäinen ihminen on kaiken mitta, myös todellisuudet vaihtelevat. Syvemmät ongelmat liittyvät siihen, voidaanko tällaisessa tilanteessa mielekkäästi kommunikoida.

Muita mahdollisia ongelmia, joihin liittyy filosofista mielenkiintoa, ovat esimerkiksi se, pitäisikö lausuman ”ihminen” tulkita tarkoittavan yksilöä, ihmiskuntaa vai jonkinlaista ihmislajin tyyppiedustajaa. Näiden valintojen perusteella luonnollisesti seuraa erilaisia filosofisia ongelmia, ja siten itse tämä monimerkisyys on filosofinen ongelma. Myös ihmisen rajallisuuden voi mainita mahdollisena ongelmana.

Ydinsisällön pisteitys (0–6 p.)

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää lauseen ydinsisällöstä jonkinlaisen mielekkään filosofisen tulkinnan.

Kiitettävien pisteiden vastauksessa kokelas selittää lauseen filosofista ydinsisältöä johdonmukaisesti. Ilman relativismin kytkemistä väitteeseen voi olla erittäin vaikea päästä kiitettäviin pisteisiin. Protagoraan tai antiikin filosofian kontekstin tunteminen on ansio, mutta se ei välttämättä tuo paljoa lisää ydinsisältöön eikä sitä edellytetä täysiin pisteisiin. Kiitettävän vastauksen ei tarvitse olla pitkä.

Vastaväitteen pisteitys (0–4 p.)

Vastaväite ja siten vastaus riippuu kokelaan esittämästä tulkinnasta. Tästä syystä tämän osan vastaus voi myös valaista sitä, kuvasiko esitetty tulkinta lauseen filosofista ydinsisältöä, jos kokelas ei valinnut sisällöksi Protagoraan teesiä. Vastaavasti osa tässä kohdassa arvioitavasta aineistosta voi olla kytkeytyneenä kokelaan edellisessä kohdassa esittämään sisältöön.

2 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen mielekkään filosofisen ongelman, joka liittyy hänen esittämäänsä tulkintaan lauseen ydinsisällöstä.

Kiitettävien pisteiden vastauksessa kokelas selittää aidosti filosofisen ongelman, joka liittyy hänen lauseelle esittämäänsä tulkintaan. Jos kokelas käsittelee Protagoraan teesiin liittyvää relativismia, voi kiitettäviin pisteisiin päästä, vaikka ei huomaisi relativistin mahdollisuuksia välttää oman väitteensä kumoamiseen kohdistuva kritiikki. Kiitettävän vastauksen ei tarvitse olla pitkä.

”Ajattelen, siis olen” (Cogito ergo sum) on Descartesin rationalistinen vastaus skeptikon haasteeseen. Descartes pyrkii hakemaan varmaa tietoa epäilemällä kaikkea. Kysytty lause osoittautuu seikaksi, jota hän ei voi epäillä. Tämäkin on olemista koskeva teesi, jolla on tietopillinen perustelu. Tämän väittämän osalta on vaikea kuvitella luontevaa filosofista tulkintaa, joka ei liittyisi tähän kontekstiin.

Lauseeseen voi liittää monenlaisia filosofisia ongelmia. Perinteisin kritiikki (esim. Hobbes, Nietzsche), joka löytyy useista oppikirjoista, on se, että väittämässä oletetaan ajattelun tahtuvan substantiaalisen ajattelijan toimintana. Descartesin minä-muotoinen esitys sisältää ja jossain määrin kätkee oletuksen ajattelevasta substanssista. Oman olemisen päättelemisen pelkän epäilyn tai ajattelun olemassaolon perusteella ei siis toimi. Toinen kritiikki koskee päättelysääntöjen voimassaoloa. Kolmas mahdollinen kritiikkilinja suuntautuu siihen, että tavoitellaan absoluuttista varmuutta tiedon lähtökohdaksi (esim. Nietzsche, Dewey, Toulmin).

Ydinsisällön pisteitys (0–6 p.)

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen mielekkään tulkinnan lauseen ydinsisällöstä. On vaikea kuvitella tämän tason vastausta ilman lauseen kytkemistä uuden ajan alun rationalistiseen tieto-oppiin tai metodiseen epäilyyn.

Kiitettävien pisteiden vastauksessa kokelas selittää lauseen filosofista ydinsisältöä johdonmukaisesti. Descartesin filosofian tunteminen on luontevin ansio ja tuo helposti lisää ydinsisältöä, mutta Descartesin nimeämistä ei edellytetä täysin pisteisiin. Kiitettävän vastauksen ei tarvitse olla pitkä.

Vastaväitteen pisteitys (0–4 p.)

Vastaväite ja siten vastaus riippuu kokelaan esittämästä tulkinnasta. Tämän osan vastaus voi myös valaista sitä, kuvasiko edellisessä kohdassa esitetty tulkinta lauseen filosofista ydinsisältöä. Vastaavasti osa tässä kohdassa arvioitavasta aineistosta voi olla kytkeytyneenä kokelaan edellisessä kohdassa esittämään sisältöön.

2 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen mielekkään filosofisen ongelman, jonka hän liittää esittämäänsä tulkintaan lauseen ydinsisällöstä. Koska ensimmäisessä yllä mainitussa filosofisessa ongelmassa tavallaan tehdään kartesiolaiseen dualismiin liittyvä oletus, sen kritiikki ei välttämättä ole täysin asian vierestä. Vastaavasti, koska logiikan päteminen edellyttää laajempia todellisuuden rakennetta koskevia oletuksia, Descartesin Jumalaan liittyvän argumentaation kritisoiminen voi jossain määrin olla perusteltua. Useimmissa tapauksissa nämä kritiikit kuitenkin ovat asian vierestä eivätkä siten tuota pisteitä.

Kiitettävien pisteiden vastauksessa kokelas selittää lauseelle esittämäänsä tulkintaan liittyvää aidosti filosofista ongelmaa. Ei ole helppoa kuvitella, miten kiitettävän vastauksen voisi rakentaa viittaamatta filosofian historiassa Descartesille esitettyihin kritiikkeihin, mutta olennaista on niiden sisältö, ei niiden liittäminen tiettyihin filosofeihin. Kiitettävän vastauksen ei tarvitse olla pitkä.

”Oleminen on havaituksi tulemista” (Esse est percipi) on Berkeleyyn subjektiivisen idealismin ydinväite. Tämän lauseen mukaan vain mieliä ja niiden sisältöjä on olemassa. Kyse on ontologisesta teesistä, jolla on tieto-opillinen perustelu. Berkeleyyn lähtökohtana on jyrkkä empirismi, ja hänen mukaansa havaitsemme vain ideoita – sanan englanninkielisessä versiossa, jossa sillä viitataan havainnon tai mielen sisältöihin. Toisaalta havaitsemme kiviä, autoja ja puita. Johtopäätös on, että kivet, autot ja puut ovat ideoita. Filosofianhistoriallisessa kontekstissaan, uuden ajan alun representationalistisen havainnonteorian määrittämässä tietopissa, Berkeley kritisoi onnistuneesti sekä kartesiolaista dualismia että Locken oletusta aineellisista substansseista.

Lauseeseen voi liittää monenlaisia filosofisia ongelmia. Perinteisin kritiikki lienee se, että aineellisten olioiden jatkuvuus ja mahdollisuus erottaa kuvitelmat todellisuudesta edellyttävät jumalaa, joka voi jatkuvalla havainnoinnilla ylläpitää arkitodellisuutta. Ongelmien tarkastelu voi tässä laajeta eri suuntiin, kuten siihen, miten teoria hajoaa sekä ontologisesti että tietopillisesti epäuskottavaksi ilman jumalaa, tai siihen, että riittävän vahvan jumalan käsitteen avulla lähes millainen tahansa metafysiikka on perusteltavissa. Muita filosofian historiassa esitettyjä kritiikkejä ovat esimerkiksi aktiivisen mielen ja sen passiivisen sisällön välisen suhteen ongelma sekä mielen sisällön ja ajattelun tai havainnon aktin samaistuminen. Näitä melko teknisiä ongelmia tuskin käsitellään lukio-opetuksessa. Niiden sijaan voi tarkastella solipsismia subjektiivisen idealismin muotona ja sen ongelmia.

Ydinsisällön pisteitys (0–6 p.)

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen mielekkään tulkinnan lauseen ydinsisällöstä. Solipsismin käsittely lienee ainoa varteenotettava vaihtoehto hyvän vastauksen rakentamiseksi ilman lauseen kytkemistä uuden ajan alun empirismiin tai subjektiiviseen idealismiin.

Kiitettävien pisteiden vastauksessa kokelas selittää lauseen filosofista ydinsisältöä johdonmukaisesti. Berkeleyyn filosofian tunteminen on luontevin ansio ja tuo helposti lisää ydinsisältöä, mutta Berkeleyyn nimeämistä ei edellytetä täysiin pisteisiin. Myös solipsismin käsittelyllä voi päästä kiitettäviin pisteisiin. Kiitettävän vastauksen ei tarvitse olla pitkä.

Vastaväitteen pisteitys (0–4 p.)

Vastaväite ja siten vastaus riippuu vastauksessa esitetystä väitteen tulkinnasta. Tästä syystä tämän osan vastaus voi myös valaista sitä, kuvasiko esitetty tulkinta lauseen filosofista ydinsisältöä. Vastaavasti osa tässä kohdassa arvioitavasta aineistosta voi olla kytkeytyneenä kokelaan edellisessä kohdassa esittämäänsä sisältöön.

2 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen mielekkään filosofisen ongelman, jonka hän liittää esittämäänsä tulkintaan lauseen ydinsisällöstä.

Kiitettävien pisteiden vastauksessa kokelas selittää lauseelle esittämäänsä tulkintaan liittyvää aidosti filosofista ongelmaa. Ei ole helppoa kuvitella, miten kiitettävän vastauksen voi rakentaa viittaamatta filosofian historiassa subjektiiviseen idealismiin (mukaan lukien solipsismi) esitettyihin kritiikkeihin, mutta olennaista on niiden sisältö, ei niiden liittäminen historiaan. Kiitettävän vastauksen ei tarvitse olla pitkä.

2. Pelastusvenedilemma (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssin Filosofinen etiikka (FI2) kohtaan ”moraali ja sitä pohtiva normatiivinen ja soveltava etiikka”. Kurssin Yhteiskuntafilosofia (FI4) oikeudenmukaisuutta käsittelevät kohdat ovat myös relevantteja.

Tapauksen kuuluisin historiallinen esikuva on *William Brown* -aluksen haaksirikko vuonna 1841. Osa miehistöstä ja matkustajista pääsi pelastusveneeseen, joka kuitenkin alkoi vuotaa, ja oli selvää, että joko kaikki hukkuvat tai osan pitää hypätä mereen. Jos vapaaehtoisia ei ole, osa on pakotettava mereen. William Brownin miehistö päätti tehdä näin. Yksi heistä tuomittiin myöhemmin Philadelphiassa taposta minimirangaistukseen. Sittemmin tuomarit ovat olleet erimielisiä siitä, miten tilanteessa olisi pitänyt toimia, mutta kokelaan ei luonnollisesti tarvitse tuntea asian juridista puolta – saati tätä tapausta.

Tällaisessa tilanteessa on yritetty löytää erilaisia mahdollisesti oikeudenmukaisia ratkaisuja ongelmaan. Vaihtoehtoja a–e on esitetty sekä moraalisesti että laillisesti oikeina. Kaikkiin liittyy kuitenkin ongelmia.

- a) Miehistö on toki vastuullisempi kuin matkustajat, eikä etuilu pelastumiseksi ole perusteltua. Toisaalta voi olla niin, että miehistön taitoja tarvitaan veneen ohjaamiseen, oikean suunnan löytämiseen tms.
- b) Naiset ja lapset asetettiin William Brownin tapauksessa etusijalle, perinteisen ajattelutavan mukaan. Tätä ajattelutapaa voi puolestaan tukea erilaisilla argumenteilla yhteisön säilymisestä ritarillisiin hyveisiin. Vastapuolella voidaan argumentoida kaikkien ihmisten tasa-arvon puolesta. Naisten ja lasten etusijaistamista voidaan vastustaa myös pragmaattisin perustein, koska he keskimäärin fyysisesti heikoimpina saattavat joka tapauksessa menehtyä merimatalla. Vastustava pragmaattinen näkemys puolestaan on, että tällä tavoin useampi ihmishenki voi säästyä, koska naiset ja lapset ovat keskimäärin kevyempiä kuin miehet.
- c) Jos kaikki ihmishenget ovat yhtä arvokkaita – kuten yleensä ajatellaan – paino ei voi olla ratkaiseva tekijä. Toisaalta jos uhrausten määrää voidaan vähentää aloittamalla uhraukset painavimmista, voidaan ratkaisua perustella. Usein jokaisen ihmishengen arvo on kuitenkin ymmärretty tavallaan mittaamattomaksi, jolloin puhdas yhteenlasku ei ole mahdollista.
- d) Arvontaa voidaan puolustaa pitämällä sitä neutraalina ja puolueettomana ratkaisuna. Vastaväitteenä voidaan esittää esimerkiksi, ettei ole vastuullista moraalialia jättää pelastuminen onnekkouden ja sattuman varaan.
- e) Ehdottomin kanta on vaatia, että mitään ei tehdä. Tätä voi perustella sillä, että ei ole olemassa selvästi toimivaa vaihtoehtoa, ja jos hyvin käy, kaikki selviävät. Tätä vastaan voi esittää, että se on todennäköisesti huonoin ratkaisu, koska kaikki hukkuvat.

Pisteitysohje

Kokelas voi saada kustakin valitsemastaan kolmesta kohdasta 0–5 pistettä. Karkeasti arvioiden 0–2 pistettä kustakin puolustavasta ja vastustavasta argumentista sekä 0–1 pistettä erittelyn tarkkuudesta ja tiedonkäsittelystä. Kukin kokelaan valitsema kohta arvioidaan kuitenkin kokonaisuutena, koska hän on voinut valita käsittelystä sekä huonoina että hyvinä pitämiään ratkaisuvaihtoehtoja.

Kokelaan oma ratkaisu voi olla yllä mainituista vaihtoehdoista a–e jokin, jonka hän perustelee parhaaksi. Hän voi myös esittää jonkin muun vaihtoehdon. Esittämästään perustellusta ratkaisusta kokelas voi saada 0–5 pistettä. Tässä huomioidaan myös kokelaan edellisissä osioissa esittämät näkökohdat. Huippupisteiden vastauksille luonteenomaista on perustelujen tarkasteleminen laajemmin. Esimerkiksi kaikissa ratkaisuissa herää kysymys ratkaisujen toimeenpanosta ja pitävyydestä. Suostuvatko vahvimmat taipumaan sovittuun päätöksentekotapaan, jos häviävät?

Vastaus arvioidaan vain yhdellä pistemäärällä, mutta opettajan on hyvä eritellä pisteitys yllä mainitulla tavalla neljään osaan (kukin 0–5 p.) ja esittää erittelynsä tehtävän kommentoissa. Tehtävä jäsenyy melko luontevasti neljään melko suppeaan vastausosioon. Näin myös varsin luettelomainen vastaus on täysin hyväksyttävä. Tällaisessa tapauksessa esitystapaa ei tarvitse arvioida esseenä. On myös hyväksyttävää, että kokelas on valinnut tehtävään vastaamisen laajana esseenä, jolloin kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet on otettava huomioon pisteityksessä.

3. Filosofian luonne (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Johdatus filosofiseen ajatteluun (FI1). Kysymys filosofian luonteesta on hyvin moniulotteinen. Jaspersin katkelmassa edustama kanta filosofiasta tiedon omistamisen vastakohtana on antiikista lähtien ollut vahvasti esillä filosofian perinteessä. Jaspers on muotoillut näkemyksen poikkeuksellisen vahvasti ja kytkenyt sen ihmisen olemassaolon eksistenssifilosofisiin kysymyksiin. Koska suurin osa filosofian perinteestä rakentuu lauseina ilmaistuista ja usein opettavaisiksikin tarkoitetuista käsitteellistyksistä ja teorioista, tekstillä vaikuttaa olevan tietty normatiivisesti ihanteellinen sävy, joka on kriittinen suhteessa akateemiseen filosofiaan ja filosofian historian perinteseen.

a)

Vastaus rakentuu tekstikatkelman erittelystä. Osio on melko suppea. Vastauksen ei tarvitse olla täysimittainen essee, mikä on syytä ottaa huomioon arvioinnissa. Esseen kirjoittaminen ei toki myöskään ole virhe, mutta osiossa on merkkimäärärajoitus. Huomattava merkkimäärän ylittäminen alentaa arvosanaa.

3 pisteen vastauksessa kokelas pystyy analysoimaan ja esittämään filosofian roolin jatkuvana toimintana, jossa jatkuva kulkeminen on maalia tärkeämpää. Lisäksi hän pystyy tuomaan esiin yhden tähän liittyvän lisänäkökohdan. Hän voi esimerkiksi korostaa sitä, että olennainen perustelu filosofisen tutkimuksen jatkumiselle on, että jokainen löydetty vastaus synnyttää uusia kysymyksiä. Tästä syystä filosofia hylkää luonteensa pysähtyessään valmiisiin tuloksiin. Toinen mahdollinen suunta on tarkastella ihmiskäsitystä, johon katkelman lopussa viitataan, ja filosofian henkilökohtaisia eksistentiaalisia ulottuvuuksia. Yksi mahdollisuus on myös tuoda esiin katkelman poleeminen tai ihannetta tavoitteleva luonne.

5 pisteen vastaus on johdonmukainen kokonaisuus, jossa on tuotu esiin useampia tekstikatkelman edellä esimerkinomaisesti mainituista piirteistä. Vastausta voi laajentaa ja syventää myös käsittelemällä muiden ajattelijoiden vastaavanlaisia filosofiakäsityksiä tai Jaspersin filosofian tuntemuksella. Kumpaakaan ei edellytetä täysiin pisteisiin.

b)

Kohdan vastauksessa on kyse kokelaan omasta kannasta. Hän voi joko puolustaa Jaspersin ajatuksia tai aivan yhtä hyvin ottaa kriittisen kannan tekstin näkemykseen. Olennaisia ovat arviolle esitetyt perustelut. Periaatteessa voi olla mahdollista myös jättää vastaus auki, mutta tämä kanta vaatii molempia näkemyksiä tukevat selkeät perustelut. Luontevin kompromissikanta lienee, että kuvailuna filosofian tilanteesta Jaspersin näkemys on huono, mutta filosofian ihanteen hän kuvaa hyvin.

Vastaus on laajahko essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvioltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen arvion, joka perustuu joihinkin tekstin kohtiin.

7 pisteen vastauksessa kokelas onnistuu arvioimaan Jaspersin esittämää näkemystä. Vastaus voi jäädä ihanteelliselle (normatiiviselle) tasolle eli tarkastella sitä, mitä filosofian pitäisi olla. Vastaus, joka esittää myönteisen arvion Jaspersin kannasta, voi tällöin rakentua katkelmassa esitetyistä perusteluista: dogmatismien vaara, uusien kysymysten synty tai filosofisen tutkimuksen tarjoama tyydytys. Lisäperusteluja voi löytyä esimerkiksi ihmisen rajallisuutta koskevista pohdinnoista tai filosofian roolista syvimpien kysymysten tai eri tieteenalojen perustojen selvittäjänä. Tekstiä normatiivisesti tarkasteleva arvio, joka on eri mieltä Jaspersin kanssa, voi perustua esimerkiksi ajatukseen siitä, että filosofia tulee löytämään tai on jo löytänyt – vaikkapa modaliteeteista tai ihmisarvosta – käsitteellisiä totuuksia, jotka oikeuttavat puhumisen filosofisesta tiedosta. 7 pisteen vastaus voi rakentua myös deskriptiivisesti. Jaspersin kannasta poikkeava vastaus voi tällöin rakentua sen osoittamiselle, että filosofian historia ja akateemisen filosofian käytäntö (ainakin Kantista lähtien) eivät juuri vastaa Jaspersin kuvausta. Jaspersin kantaa puolustava deskriptiivinen arvio saattaa edellyttää väitettä, että suurin osa akateemisesta filosofiasta ei ole koskaan ollut oikeaa filosofiaa.

11 pisteen vastaus on johdonmukainen kokonaisarvio, jossa otetaan monipuolisesti huomioon erilaisia, myös joitain omaa kantaa vastustavia, näkökohtia. Tämän tason vastauksen rakentaminen on vaikeaa, jollei huomaa Jaspersin kannan ihanteellista luonnetta.

Huippupisteiden vastauksessa on tarkasteltu sekä deskriptiivistä ulottuvuutta, eli sitä, mitä filosofia itse asiassa on, että ihanteellista ulottuvuutta, eli sitä, mitä filosofian tulisi olla. Molempien ulottuvuuksien osalta on arvioitu Jaspersin näkemyksen hyviä ja huonoja puolia.

4. Ammattisotilaan etiikka ja vastuu sodista (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa kysymyksen a-kohta liittyy pääosin kurssiin Yhteiskuntafilosofia (F14), b-kohdassa puolestaan pääpaino on kurssissa Filosofinen etiikka (F12).

Tehtävän aineistona on kanadalaisen lauluntekijän Buffy Sainte-Marien vuonna 1964 levyttämä kappale, joka seuraavana vuonna käännettiin suomeksi ja ruotsiksi. Tekijän mukaan teos käsittelee yhtäältä yksilön vastuuta sodasta, toisaalta sitä, kuinka vanhanaikainen sotilaallinen läänitysajattelu tuhoaa ihmiskunnan. Sanoituksen kritiikki kohdistuu yhtäältä sotilaisiin tappamisen ammattilaisina, jotka tarjoavat palveluitaan sekä sotilaallisille ja poliittisille johtajille, kuten Hitler ja Caesar, että tavallisille ihmisille. Toisaalta kritiikin kohteena ovat nämä sotilaiden palveluiden hyödyntäjät. Lisäksi sanoituksessa tuodaan esiin, ettei sodan kannalta ole väliä sillä, mitä valtiota tai mitä uskontoa osapuolet edustavat, ja että ajatus sotien lopettamisesta sotimalla on virheellinen.

a)

Laulussa vastuu sodista näyttää lankeavan sotilaille ja tavallisille ihmisille ("sinulle ja minulle"). Hitlerin ja Caesarin mainitseminen kuitenkin tuo laulussa selvästi esiin myös sen arkijärjen mukaisen näkemyksen, että suuri osa vastuusta kuuluu päättäjille. Epädemokraattisissa maissa, kuten Hitlerin Saksassa, sodan vastustaminen kulkeekin helposti käsi kädessä sisäpoliittisen muutosvaatimuksen kanssa. Demokratiassa vastuu päättäjien päätöksistä on myös jossain määrin kansalla, koska se valitsee päättäjät. Joskus esitetty väite, että demokraattiset valtiot eivät aloita sotia, ei tunnu pitävän paikkaansa. Ainakin suurvallat, kuten Yhdysvallat ja Venäjä, ovat olleet sotatoimissaan myös aloitteellisia. On myös hyvä huomata, että sotilaat, kansalaiset ja poliittiset päättäjät eivät ole ainoita mahdollisia tahoja kantamaan vastuuta sodista. On sanottu, että suuri osa Lähi-idän sodista liittyy kysymyksiin öljyn tuotannon kontrolloinnista ja pyrkimyksestä vaikuttaa öljyn tarjontaan ja sen markkinahintaan. Tällöin luonnollisesti suurten energiayhtiöiden merkitystä sotien taustalla voi olla syytä pohtia. Se, että laulussa erikseen mainitaan eri uskontoja ja ateismi, tuo esiin, että myös uskonnolla on usein rooli konflikteissa. Analysoidessaan eri tahojen roolia sotaa koskevassa vastuunjaossa kokelas voi monin tavoin osoittaa kyvykkyyttään yhteiskuntafilosofiseen arviointiin.

Vastaus on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas pystyy tuomaan kappaleesta esiin joitain kohtia, jotka hän pystyy selkeästi liittämään siihen, miten vastuuta sodista pitää jakaa eri tahoille.

5 pisteen vastauksessa kokelas pystyy monipuolisesti selittämään laulun sanoituksen kritiikin sotilaita, sotaa ja sen hyväksymistä vastaan.

8 pisteen vastauksessa kokelaan analyysi on johdonmukaista ja monipuolista ja saavuttaa filosofisen tason kytkemällä vastuun jakamista koskevat väitteet yhteiskuntafilosofiseen tarkasteluun.

b)

Tehtävän b-kohta kuuluu soveltavan etiikan, erityisesti ammattietiikan alaan. Näiltä osin perustelu voi rakentua esimerkiksi sotilaan hyveistä. On myös mahdollista argumentoida *Palkkasoturi*-laulun hengessä, että eettistä oikeutusta sotilaana toimimiselle ei ole. Sen vuoksi sotilaana toimimisen eettinen oikeuttaminen vaatii luultavasti joka tapauksessa jonkin perustelun, joka osoittaa, että sotilaan ammatti on välttämätön tai tärkeä yleiselle hyvinvoinnille. Sen sijaan kysymykset on pyritty muotoilemaan niin, että ns. oikeutetun sodan kysymyksenasettelu ei nouse esiin.

Länsimainen filosofinen etiikka on syntynyt vastakkainasettelussa kunniaan ja sotilaalliseen kyvykkyyteen perustuvan homeerisen hyve-etiikan kanssa. Erityisesti Platonin dialogit ovat täynnä vastakkainasetteluja, joissa järkipäiväinen hyvään elämään tähtäävä filosofinen käsitys hyveestä ottaa mittaa perinteisestä ja selkeästi sotilaallisia ihanteita sisältävästä hyvekäsityksestä. On vaikea sanoa, johtuuko sotilasetiikan melko vähäinen esiintyminen länsimaisen etiikan klassikoilla siitä, että väkivaltaa ei voi rationaalisesti puolustaa. Vai onko kyse filosofisen etiikan syntymäkamppailun ankaruudesta tai vahvasti väkivallattomuutta ("käännä toinenkin poski") ja ihmisen oman kunnian merkityksettömyyttä (perisynti) korostavan kristinuskon vaikutuksesta?

Populaarikulttuurissa erilaiset sotilaallisia hyveitä korostavat ihanteet ovat koko ajan eläneet vahvasti Homeroksesta ja ritareista Hollywoodiin ja terroristijärjestö ISISiin. Useissa kulttuureissa sotilailla on ollut erittäin arvostettu asema, ja esimerkiksi Japanin samurait ja maasai-sotilaat Afrikassa ovat olleet pelättyjä ja ihannoituja ympäri maapallon. Sotilaat edustavat monia arvostettuja, usein erityisesti maskuliinisina pidettyjä hyveitä, kuten rohkeutta, järjestelmällisyyttä ja kurinalaisuutta sekä sitkeyttä ja yhteisöllisyyttä. On luonnollisesti myös mahdollista pyrkiä argumentoimaan, että tällainen hyveiden malli ei johda hyvään elämään.

Vaikka sotilaana toimimista voisi osittain perustella sotilaan hyveillä, vaatii eettinen argumentaatio yleensä myös jonkinlaista järjestelmällisen väkivaltakoneiston oikeuttamista. Tällöin voidaan vedota monenlaisiin argumentteihin, joiden ytimessä on, että väkivaltaa on joka tapauksessa ja sen jättäminen sotilaiden asiaksi on viisasta. Esimerkiksi rauhanturvaaminen ja sotilaallinen kriisinhallinta, vaikkapa YK-joukkojen voimin, vaikuttaa tärkeältä tehtävältä, jossa sotilaita tarvitaan. Melko vakuuttava vallan ja yhteiskunnallisen järjestyksen oikeuttamiseen liittyvä argumentti on, että ilman valtioiden harjoittamaa alueellista väkivalta-monopolia yhteiskunnat ajautuvat helposti puolisosotilaallisten joukkojen terrorin kohteeksi, kuten Euroopassakin on jouduttu huomaamaan esimerkiksi 1900-luvun lopulla entisessä Jugoslaviassa. Valtioiden väkivaltamonopolista luopuminen – ainakin silloin kun kyseessä on valtion hajoaminen, esimerkiksi entisessä Jugoslaviassa – näyttää merkitsevän väkivallan merkittävää lisääntymistä esimerkiksi erilaisten puolisosotilaallisten joukkojen toimintana. Siten valtion väkivaltamonopolia voi pitää myös hyvänä asiana.

Vastaus on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas mainitsee jonkin osuvan perustelun sotilaana toimimisen puolesta tai sitä vastaan tai molemmat sekä esittää jonkinlaisen arvion, joka voi olla melko implisiittinen.

5 pisteen vastauksessa kokelas käsittelee johdonmukaisesti kysymystä sotilana toimimisen etiikasta tarkastellen ainakin joitain yllä esitetystä näkökohdista. Hän hyödyntää filosofisen etiikan käsitteistöä ja esittää asiasta arvion.

8 pisteen vastauksessa kokelas arvioi monipuolisesti ja johdonmukaisesti kysymystä sotilana toimimisen etiikasta. Hänen arvionsa on tasapainoinen ja hyvin perusteltu.

5. Ovatko mielessä olevat asiat todellisia? (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (F13) sekä kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (F11) tavoitteeseen tunnistaa erilaisia filosofisia, tieteellisiä ja arkisia käsityksiä todellisuudesta.

Aineistolla on haluttu tuoda esiin filosofisen ongelman tunnistaminen populaarikulttuuriin kuuluvasta teoksesta. Tämän kannalta joidenkin elokuvan juoneen liittyvien piirteiden esittely voi kuulua asiaan. Pääosin elokuva- tai kirjasarjan tapahtumien laajempi käsittely osoittaa kysymyksen puutteellista ymmärtämistä ja epäkypsyttä ja alentaa siten arvosanaa.

Äärimmäinen myönteisen vastauksen antava kanta olisi subjektiivinen idealismi, jonka mukaan vain mielet ja niissä olevat asiat ovat todellisia. Vaikka itse kysymys on lievempi, koska muiden asioiden todellisuutta ei tarvitse kiistää, subjektiivista idealismia (myös solipsismia) puoltavat argumentit muodostavat yhden myönteistä vastausta tukevan argumenttien ryhmän. Tärkein ryhmä tässä lienevät epistemologiset argumentit. Ne voivat lähteä liikkeelle uuden ajan alun auktoriteettien ja perinteiden epistemologisen arvon kieltävistä individualistisista lähtökohdista, joista käsin pyritään tavoittelemaan varmaa tietoa. Tästä asetelmasta lähinnä annettuna ovat mielen sisällöt, oli sitten kyse ajatuksista tai havainnoista. Siten todellista on juuri se, mikä on mielessä. Toinen mahdollinen korostus on painottaa todellisuutta varmuuden ja tietämisen sijaan tahtomista ja päämääriä. Todellista ovat pyrkimyksieni kannalta olennaiset asiat. Tätä voi ehkä pitää Dumbledoren korostuksena. On myös mahdollista pohtia ihmismielen – tässä kontekstissa puhutaan usein sielusta – yliluonnollisuudesta ja kuoleman jälkeisestä, mahdollisesti maallista tärkeämmästä, todellisuudesta. Elokuvan konteksti antaa viitteitä tähän suuntaan. On myös muita mahdollisia tapoja argumentoida ihmisen mielen sisältöjen todellisuuden puolesta. Useimmat niistä tosin rakentunevat mielen sisäisille erotteluille. Osa ihmisen mielen sisällöistä vastaa todellisia asiantiloja ja osa, esimerkiksi unet, ei vastaa.

Harryn tekemä erottelu sen välillä, onko ”tämä” todellista vai tapahtuuko se vain pääni sisällä, sisältää jo katkelmassa esiintyvässä muodossa oletuksen, että mielessä tapahtuva ei ole kaikkein todellisinta. Hän nimittäin sijoittaa mielensä päähänsä eli aineelliseen todellisuuteen. Esimerkiksi epifenomenalismi ja eliminoiva materialismi kiistävät mielen ja siten mielessä olevien asioiden todellisuuden. On myös argumentaatiolinjoja, jotka voivat liittyä edelliseen mutta joiden ei tarvitse sisältää materialistista metafysiikkaa. Ne voivat korostaa mielen sisäisten asioiden ei-julkisuutta tai vapaata muovautuvuutta merkinä niiden epätodellisuudesta. Voin luultavasti muokata bulldogia koskevan mielikuvani mopsiksi, mutta todellisuudessa vastaava muokkaus ei minulta onnistu. Edelleen ihmisen mielessä todelliset ja fiktiiviset oliot ovat usein sulassa sovussa: hevoset voivat laukata samalla niityllä yksisarvisten kanssa. Ajatus- ja havaintovirheet sekä unet ja psykoosit osoittavat, että mielen sisällöt eivät kokonaan ole todellisia. Myös negatiivisten argumenttien puolella voidaan hyödyntää mielen sisäisiä erotteluja ja argumentoida, että ainakaan kaikki ihmisen mielen sisällöistä eivät ole todellisia.

Vastaus on laaja essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

5 pisteen vastauksessa kokelas esittää ainakin yhden perustelun ihmisen mielessä olevien asioiden todellisuuden puolesta ja sitä vastaan. Hän voi myös esittää yhden tai useamman perustelun joko ihmisen mielessä olevien asioiden todellisuuden puolesta tai sitä vastaan, siis vain toiselta näkökannalta, ja lisäksi jollain tavoin pohtia näiden perustelujen pätevyyttä.

10 pisteen vastauksessa kokelas pohtii asiaa eri kannoilta. Tyypillisesti hän esittää ainakin yhden perustelun ihmisen mielessä olevien asioiden todellisuuden puolesta ja sitä vastaan. Lisäksi hän pohtii jollain tavoin näiden argumenttien pätevyyttä, hän voi esimerkiksi kytkeä ne jollain tavoin filosofian perinteessä esitettyihin näkemyksiin.

15 pisteen vastauksessa on huomioitu useita perusteluja ja pohdittu niitä johdonmukaisesti ja moniulotteisesti. Tyypillisesti ne on osattu liittää filosofian perinteeseen, kuten mielen-ruumis-erottelun problematiikkaan ja erilaisiin metafysiisiin ja mielenfilosofisiin keskusteluihin.

Huippupisteiden vastauksessa elokuvakatkelman vihjeet on osattu perustellusti ja luontevasti kytkeä keskusteluihin, joita kysymyksestä on käyty filosofian perinteessä.

6. Ilmastonmuutos ja oikeudenmukaisuus (20 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Yhteiskuntafilosofia (FI4). Keskeisistä sisällöistä tehtävä liittyy yksilön oikeuksiin ja velvollisuuksiin sekä yhteiskunnalliseen oikeudenmukaisuuteen.

Tehtävässä analysoidaan filosofisesti sitä, mitä seurauksia on ilmastonmuutoksesta ja maapallon kestävyysrajojen saavuttamisesta. Maapallon kestävyysrajojen kohtaaminen pakottaa meidät lähestymään perinteisiä oikeudenmukaisuuden kysymyksiä uusista näkökulmista. Samalla myös eri toimijoiden välinen yhteistyö ja kysymys oikeudenmukaisesta tavasta kantaa vastuuta maapallon kestävästä tulevat entistä ajankohtaisemmaksi.

a)

Oikeudenmukaisuutta koskeva pulma on, pitäisikö autoilemista rajoittaa jonkinlaisen yleistettävyyssperiaatteen pohjalta, vaikka kaikilla ei ole halua tai mahdollisuutta siihen. Liberaalin yhteiskuntafilosofian pohjalta kaikki oikeudenmukaiset yksilöiden toimintaa koskevat rajoitukset vaativat pätevän perustelun, mihin abstrakti yleistettävyys ei luultavasti riitä. Toisaalta rakenteet, jotka mahdollistavat vapaan autoilun lähinnä vain kehittyneissä maissa, vaikuttavat itsessään pitkälle epäoikeudenmukaisilta.

Yksi autoilun rajoittamista perusteleva keskeinen näkökohta on, että se vähentää ilmaston lämpenemistä aiheuttavia hiilidioksidipäästöjä ja suojelee siten ennen kaikkea kaikkein heikoimmassa asemassa olevia yksilöitä (köyhiä) ja kansakuntia (esim. Bangladesh), jotka eivät pysty selviämään ilmastonmuutoksen aiheuttamista ongelmista (esim. merenpinnan kohoamisesta) yhtä hyvin kuin paremmassa asemassa olevat yksilöt ja kansakunnat. Tästä hyötyvät myös paremmassa asemassa olevat, sillä ehdotettu järjestely luo turvallisemmat ja siedettävämmät elinolot kaikille ja ehkäisee ilmastopakolaisuutta, joka voi aiheuttaa levottomuuksia ja sotia. Tässä perustelussa keskeiseksi nousee globaali näkökulma, sillä rajoitus ei ole yhtä vakuuttava, jos ongelmista ei kärsitä paikallisesti (esim. Suomessa tai Norjassa) tai ne kohdetaan vasta kovin kaukaisessa tulevaisuudessa, jolloin niihin voidaan olettaa löydettävän muitakin ratkaisuja.

Yksi autoilun sallimista perusteleva keskeinen näkökohta liittyy siihen, että kaikki kansalaiset eivät voi samalla tavalla käyttää julkisia liikennevälineitä, jos niitä ylimalkaan on tarjolla. Kuitenkin on koko yhteiskunnan kannalta eduksi, että kaikki voivat kouluttautua, osallistua työelämään ja virkistyä vapaa-ajallaan. Autoilun sallimiselle voidaan asettaa ehtoja (esim. vähäpäästöisyys), jotka ovat linjassa rajoittamiseen tähtävien toimien kanssa.

Sekä autoilun rajoittamista että sen sallimista voi tukea mielekkäästi esimerkiksi Rawlsin oikeudenmukaisuusteoriolla ja erityisesti sen eroperiaatteella, jonka mukaan yhteiskunnalliset ja taloudelliset eriarvoisuudet on järjestettävä siten, että yhteiskunnan heikoimmassa asemassa olevat hyötyvät niistä.

Vastaus tehtävän a-kohtaan on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää jonkinlaisen oikeudenmukaisuuden näkökulmasta filosofisesti mielekkään perustelun sille, miten autoilua pitäisi rajoittaa tai sallia.

5 pisteen vastauksessa kokelas osoittaa kykenevänsä analysoidaan tehtävässä esitettyä ongelmaa globaalissa kontekstissa sekä esittämään oikeudenmukaisuuden näkökulmasta filosofisesti mielekkään arvion siitä, miten autoilua pitäisi rajoittaa ja sallia.

8 pisteen vastauksessa kokelas pystyy johdonmukaisesti erittelemään tehtävän ongelmaa oikeudenmukaisuuden näkökulmasta filosofisin käsittein. Tältä pohjalta hän esittää perustelun ja tilanteen moninaisuuden huomioon ottavan arvion siitä, miten autoilua pitäisi rajoittaa ja miten se pitäisi sallia siten, että maapallon kestäkyky voidaan oikeudenmukaisesti turvata.

b)

Tehtävän b-osassa kysytään vastuunjaon periaatteiden oikeudenmukaisuutta. Filosofiasa on antiikista lähtien pidetty oikeudenmukaisena sitä, että kukin saa ja tekee sen, mikä hänelle kuuluu. Periaatteet ovat oikeudenmukaisia, kun ne jakavat vastuut reilusti. Mahdollisia ehdotuksia ovat esimerkiksi tasajako, jakaminen kykyjen tai resurssien mukaan sekä vastuiden jakaminen maapallon resurseista saatujen hyötyjen suhteessa. Vastuunjaon ongelma on se, etteivät yksilöt, yritykset ja valtiot ole lainkaan samankaltaisia vastuunkantajia. Tämän vuoksi perinteisesti arvioiden oikeudenmukaisen periaatteiden löytäminen voi olla liki mahdotonta, mutta ilmastonmuutos ja maapallon kestäkyvyn rajat taas asettavat vaatimuksen, että sellaiset on pian löydettävä.

Vastaus on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää vähintään yhden mielekkään näkökohdan, jonka mukaan voidaan arvioida, kuinka oikeudenmukaisia ovat periaatteet, joiden perusteella voidaan jakaa vastuuta maapallon kestävä turvaamisesta.

5 pisteen vastauksessa kokelas hahmottaa, mitä oikeudenmukainen vastuun jakaminen maapallon kestävä turvaamisesta tarkoittaa. Tältä pohjalta hän pohtii filosofisesti erilaisen vastuunjakoperiaatteiden oikeudenmukaisuutta.

8 pisteen vastauksessa kokelas osoittaa selkeästi ymmärtävänsä, mitä vastuun jakaminen maapallon kestävä turvaamisesta tarkoittaa. Tältä pohjalta hän pohtii oikeudenmukaisuuden periaatteita ja esittää filosofisia perusteluja vastuunjakoperiaatteiden oikeudenmukaisuudesta.

Osa II

7. *Emotivismi (30 p.)*

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssiin Filosofinen etiikka (FI2) ja erityisesti metaetiikkaan. Tehtävässä on paljon aineistoa, ja tilanteesta pitää muodostaa melko pikaisesti yleiskuva ennen huolellisempaa perehtymistä johonkin aineiston osaan.

Edvard Westermarck oli suomalainen filosofi, sosiologi ja antropologi. Hän on yksi kaikkien aikojen tunnetuimmista suomalaisista tieteen tekijöistä. Hän tutki avioliittoa, uskontoa ja moraalialia. Westermarck oli tunnettu emotivistiksi. Katkelmassa hän esittelee sitä, miten emotivismi voidaan käsittää.

G. E. Moore oli utilitaristi, arvo-objektivistiksi ja eettinen intuitionisti, joka kohdistaa emotivismin kritiikkinsä suuntauksen vanhempia muunnelmia kohtaan. Mooren argumentti on se, että (hänen käsittelemänsä) emotivismin (version) mukaan erimielisyys moraalista kysymyksistä ei ole mahdollinen. Tällaisia erimielisyyksiä kuitenkin esiintyy, joten emotivismin täytyy olla väärässä.

A. J. Ayer oli looginen empiristi (looginen positivistiksi), joka pyrki osoittamaan, että vain empirisesti verifioitavissa (todennettavissa) olevat käsitteet ovat mielekkäitä. Hän siis pitää eettisiä käsitteitä näennäiskäsitteinä ja pitää aidon moraalisen erimielisyyden mahdottomuutta, joka Mooren mukaan kumoaa emotivismin, pikemminkin emotivismin ansiona kuin sen kumoamisena. Ayer myös kuvaa laajasti emotivismia, ja tätä kuvausta voi tarkastella argumenttina emotivismin puolesta.

Charles L. Stevensonia voidaan pitää emotivismin pääedustajana. Hänen pääargumenttinsa katkelmassa on, että hänen edustamansa preskriptiivinen (kehottava) emotivismi ei sorru emotivismin aiempien muunnelmien vaikeuksiin, erityisesti Mooren (edellä) kritisoimiin piirteisiin, vaan pystyy vastaamaan erilaisiin kritiikkeihin ja täyttämään eettisen teorian vaatimukset. Toisaalta Stevensonin ajatusten jatkokehittelyt ovat metaetiikassa vieneet pois emotivismista preskriptivismiin ja ekspressionismiin.

Alasdair MacIntyre on uusaristoteelisen ja uustomistisen hyve-etiikan pioneeri. Hän on myös tunnettu emotivismin kriitikko. MacIntyre argumentoi katkelmassa, että emotivismi epäonnistuu teoriana moraalisten arvostelmien merkityksestä, koska se ei pysty kuvaamaan niitä tunteita – moraalisen paheksunnan ja hyväksynnän tapoja –, joihin moraalinen merkitys perustuu. Emotivismi joko vaikenee tai ajautuu kehään, kun näiden tunteiden luonteesta vaaditaan selvitystä.

a)

Kokelas saa yhden pisteen kustakin tunnistamastaan tekstistä, jos tunnistamisesta käy ilmi, että kokelas on ymmärtänyt, mitä emotivismi on. Toinen piste tulee perusteluista. Perusteluksi kelpaavat sekä yleiset filosofian tiedot – käytännössä kirjoittajan perusteltu sijoittaminen emotivismia vastustavaan tai puolustavaan leiriin, lukiokurssissa ehkä vieraimman Stevensonin tapauksessa jopa suoraan MacIntyren tekstin perusteella – että tekstien kevyt erittely, joka paljastaa kirjoittajan suhteen emotivismiin. Katkelmat ilmaisevat positionsa varsin suoraan, jos tietää, mitä emotivismi on. Kokelaan kohtaan b valitsemien argumenttien osalta perustelujen ymmärtäminen voi tulla ilmi vasta b-kohdassa.

Tehtävän a-kohtaan on mahdollista vastata melko luettelonomaisesti, eikä vastauksen tarvitse olla täysimittainen essee. Sellaisen kirjoittaminen ei toki myöskään ole virhe, mutta opettajan on hyvä esseevastauksen arviointiinkin eritellä, mistä pisteet tulevat.

b)

Edvard Westermarckin argumentissa kiinnostava piirre on se, että hän rinnastaa moraalisten ominaisuuksien projisoimisen olioihin aistimusten ja mielihyvän vastaavanlaisen projektion kanssa.

G. E. Mooren argumentin tarkemmassa erittelyssä voi ottaa tarkasteluun esimerkiksi korostuksen, että kyse on nimenomaan omista tunteista. Samoin voi pohtia sitä, missä mielessä moraalista koskevia erimielisyyksiä todella on – vai onko niin, että erimielisyydet aina koskevat kiistaan liittyviä tosiasioita.

Silmiinpistävin piirre Ayerin argumentaatiossa lienee se, että hän suoraan hyväksyy emotivismiinsa piirteen, jota Moore pitää emotivismin ehdottomana kumoamisena. Koska Ayerin mukaan moraaliset ilmaukset eivät kuvaa tosiasioita, niille ei ole totuusarvoa, eikä moraalista kysymyksistä siten tarkkaan ottaen voi olla eri mieltä. Ayer ja Moore muodostavat tässä mielenkiintoisen peilikuvan toisistaan.

Charles L. Stevensonin argumentin ja hänen emotivisminsa peruspiirre on jo edellä mainittu ajatus eettisten väittämien kehottavasta (preskriptiivisestä) luonteesta, jota voi vertailussa eritellä tarkemmin ja suhteuttaa emotivismin vastustajien näkemyksiin.

Alasdair MacIntyren argumentointi emotivismia vastaan liittyy hänen omaan moraalifilosofiseen agendaansa. Tähän katkelmaan on valittu vain argumentti emotivismin kyvyttömyydestä valaista, mitä moraalin kannalta relevantit tunteet ovat. Tässä suhteessa voi tarkemmin eritellä esimerkiksi, miksi kehään päätyvä argumentti on huono, tai pohtia, onko MacIntyre riittävän huolellisesti tutkinut, mitä emotivistit sanovat moraalista hyväksyntää ja paheksuntaa aiheuttavista tunteista. Tällainen ”hiljaisuuteen perustuva” argumentti ei välttämättä ole kovin vakuuttava, koska sitä on niin vaikea näyttää toteen.

Vastaus on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas on ottanut vertailuun emotivismia puolustavan ja sitä vastustavan argumentin ja pystyy vertaillen tuomaan niistä esiin joitain kohtia.

5 pisteen vastauksessa kokelas pystyy rakentamaan aidon vertailun argumenttien välille. Ehkäpä kiinnostavin pari on jo yllä mainittu Moore ja Ayer. He tulkitsevat emotivismin seurausiksi samaan tapaan, mutta tekevät asiasta päinvastaisen johtopäätöksen. Jos Moorea verrataan Westermarckiin tai Stevensoniin, on huomattava, että heidän edustamansa emotivismin muunnelmat eivät altistu Mooren kritiikille. Kukaan emotivisteista ei katkelmassa vastaa MacIntyren kritiikkiin. Kuten yllä on esitetty, on kuitenkin epäselvää, kuinka päteväksi tämä tekee MacIntyren argumentin.

8 pisteen vastauksessa kokelas vertailee tekstikatkelmia kattavasti. Lisäksi hän ottaa huomioon katkelmien suppeuden ja ymmärtää, että metaeettisten teorioiden pätevyyttä ei voi tyhjentävästi ratkaista tällaisten yksittäisten katkelmien perusteella. Esimerkiksi MacIntyren argumentin pätevyys jää katkelmassa auki.

c)

Tehtävän c-kohta on kokonaisuudessaan essee, jossa kokelaalla on mahdollisuus osoittaa katkelmien ja tehtävän edellisissä kohdissa esittämänsä sisällön perusteella arvostelukykyään ja omaa filosofista ajatteluaan. Tehtävässä kysytään kokelaan arviota. Arvion jättäminen auki siten, että esittää joitain näkökohtia molemmilta puolilta ja jättää arvion tekemättä, merkitsee useimmissa tapauksissa sitä, ettei suoranaisesti vastaa kysymykseen.

Arvioinnin kohteena c-kohdassa ovat kokelaan omat perustelut. Vastaus on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas esittää arvionsa niin, että se perustuu esimerkiksi hänen edellisissä kohdissa esittämiinsä näkökohtiin. Tähän pistemäärään on mahdollista päästä, vaikka olisi jättänyt asian auki, jos perusteet asian auki jättämiselle ovat hyvät.

5 pisteen vastauksessa kokelas pystyy arvioimaan emotivismin pätevyyttä metaeettisenä teoriana. Perustelut voivat tulla pääasiassa katkelmista ja kokelaan edellisissä kohdissa esittämästä sisällöstä, mutta ne on koottu johdonmukaiseksi arvioksi.

8 pisteen vastauksessa kokelaan arvio on johdonmukainen ja kattava. Kokelas pystyy liittämään emotivismia käsittelevät argumentit omaan yleisempään ajatteluunsa etiikan luonteesta. Toinen, todennäköisesti yleisempi mahdollisuus on, että kokelas pystyy tukemaan vastaustaan kytkeväällä tehtävässä käsitellyn aineiston tietoihinsa 1900-luvun filosofian, erityisesti etiikan, kehityslinjoista. Esimerkiksi Westermarckin ihmis- ja yhteiskuntatieteellisistä tarkasteluista ponnistava emotivismi on saanut myöhempää huomiota, koska sosiobiologit ja evoluutiopsykologit ovat myöhemmin tarkastelleet etiikkaa samanlaisista lähtökohdista. Ayerin edustama looginen positivismi (looginen empirismi) on puolestaan lähes hylätty filosofinen suuntaus. Stevensonia sen sijaan voidaan pitää nykyään vaikutusvaltaisen ekspresionismin edeltäjänä. Toiselta puolen Mooren intuitionismi ei liene kovin suosittu teoria, vaikka kognitivismin ja non-kognitivismin välinen kiista on edelleen avoin. MacIntyren emotivismi-kritiikin kokonaiskuva puolestaan kytkeytyy hänen omaan uustomistiseen hyveetiikkaansa.

8. Neurotieteellinen selittäminen (30 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa tehtävä liittyy kurssin Johdatus filosofiseen ajatteluun (F11) tavoitteeseen hahmottaa kuvailevien ja normatiivisten väitteiden eroja sekä kurssiin Tiedon ja todellisuuden filosofia (F13) ja erityisesti sen oppimistavoitteeseen arvioida, millaisia kuvia todellisuuden perusrakenteesta muodostuu filosofiassa ja tieteessä.

Tehtävä koskee naturalistin tapaa lähestyä "ajattelua, rationaalisuutta ja etiikkaa luonnollisina ilmiöinä". Edistysaskeleet kognitiivisessa neuropsykologiassa ja kognitiotieteessä ovat antaneet uutta pontta lähestyä mielenfilosofian ja toiminnanfilosofian perinteisiä kysymyksiä naturalistisesta näkökulmasta. Tekstissä Churchland esittää, että "käden heilautuksella tervehtiminen tarkoittaa kehittyneitä aivotoimintaa, ei mentaalista pohdiskelua". Tässä hän näyttää sitoutuvan näkemykseen, että tervehdystä ilmaiseva käden heilautus ei vaadi selitykseksi minkään mentaalisen intention olettamista, vaan sen voi tyhjentävästi kuvata viittaamalla johonkin määrättyyn aivotilaan. Tällainen kanta eliminoi tervehdyn tieteellisestä kuvauksesta luonnontieteellisen metodin ulottumattomissa olevat intention ja merkityksen käsitteet.

Perinteisessä filosofisessa katsannossa on ollut tapana erottaa luonnollisia tai muita tosiasioita kuvailevat väitteet (esim. "Kuu kiertää maata", " $2+5=7$ ") normatiivisista väitteistä, jotka ilmaisevat, miten asioiden pitää tai pitäisi olla. Tällaisia väitteitä ovat käskyt (esim. "Kunnioita isääsi ja äitiäsi") ja kiellot ("Älä tapa") sekä toimintaa ohjaavat säännöt ("Kokelaan pitää jättää laskin kansliaan tarkastettavaksi"). Väite voi olla normatiivinen, vaikkei se kävisi ilmi väitteen kielellisestä muodosta (esim. "Virkkeen loppuun tulee piste").

Rationaalisuus ja etiikka edellyttävät perinteisen ymmärryksen mukaan normeja. Päätelyn rationaalisuutta tai pätevyyttä arvioidaan suhteessa jonkin päättelyjärjestelmän sääntöihin, ja etiikassa teon oikeutusta arvioidaan tyypillisesti suhteessa joihinkin moraaliperiaatteisiin. Naturalismin keskeisenä haasteena on selittää näiden sääntöjen merkitystä ajattelussa ja toiminnassa. Säännöt näyttävät osoittavan, miten *pitäisi* ajatella tai toimia, jotta ajattelu tai toiminta olisi *oikein*. Ilmaukset "pitäisi" ja "oikein" eivät näytä puhuvan luonnollisista ilmiöistä eli siitä, miten asiat faktisesti ovat. Ne eivät sellaisenaan ole luonnontieteiden tai ihmistä kokeellisesti tai tilastollisesti tutkivien tieteiden (esim. neurotieteet, psykologia, sosiologia, taloustiede) ulottuvissa. Naturalistin on näin kiistettävä normien (ja niitä tukevien arvojen) olemassaolo tässä normatiivisessa mielessä ja annettava niille jokin muu tulkinta. Naturalistisessa perinteessä niitä on tulkittu sopimuksen tai tavan (konvention) käsitteiden avulla. Päätelysäännöt ja moraalinormit voitaisiin näin ymmärtää sosiaalisiksi sopimuksiksi tai käytänteiksi. Esimerkiksi normi "Lupaukset on pidettävä" voitaisiin tulkita sosiaalisesti toiseikaksi, esimerkiksi sopimukseksi tai tavaksi, joka vallitsee yhteisössä. Naturalisti ei näin yritä johtaa normeja tosiasioista (eikä siis riko Humen giljotiinia "No ought from is" vastaan), eikä hän toisaalta yritä palauttaa (redusoida) normeja tosiasioihin, sillä hän eliminoi ne kokonaan.

Ihmisen toimintaa on perinteisesti selitetty toiminnan agentin näkökulmasta viittaamalla yhtäältä hänen arvoihinsa, päämääriinsä tai aikomuksiinsa sekä hänen käytettävissään oleviin keinoihin saavuttaa tai toteuttaa ne. Arkisemmin sanottuna kyse on hänen haluistaan ja uskomuksistaan. Tässä yhteydessä pohditaan myös usein tahdon vapautta. Tälle näkökulmalle ei ole olennaista se, mikä yhteys agentin uskomuksilla ja haluilla on hänen aivotiloihinsa. Neurotieteet puolestaan näkevät tämän yhteyden keskeisenä toiminnan selittämisessä. Katkelmassa Churchland jopa esittää, että "[a]ivot päättävät ensin", mikä viittaa siihen, että uskomukset ja halut eivät ole toiminnassa perustavia selitystekijöitä, vaan aivotilat ovat määräävässä asemassa. Churchland mainitsee oksitosiinihormonin yhtenä lupaavana selitystekijänä ihmisen toiminnassa. Sen onkin todettu olevan yksi keskeinen hormonitekijä sosiaalisen hoivakäyttäytymisen taustalla.

a)

Churchlandin näkemyksen ajattelun ja aivotilojen suhteesta voi katsoa edustavan eliminatiivista materialismia. Selkein avainväite materialismin muunnelman tunnistamiseen on "Käden heilautuksella tervehtiminen *tarkoittaa* kehittyneitä aivotoimintaa". Myös tulkinta hänen kannastaan reduktiivisena materialismina hyväksytään. Luontevana vaihtoehtona voi esittää emergentin materialismin, jonka mukaan intentiota ja merkitystä ei voida palauttaa aivotiloiksi. Myös dialektinen tai historiallinen (tai reduktiivinen) materialismi voidaan luontevasti esittää vaihtoehtoina eliminatiiviselle materialismille.

Vastauksen tehtävän a-kohtaan ei tarvitse olla täysimittainen essee. Sellaisen kirjoittaminen ei toki myöskään ole virhe, mutta opettajan on hyvä esseevastauksen arvioinnissakin eritellä, mistä pisteet tulevat. Osiossa on merkkimäärärajoitus. Huomattava merkkimäärän ylittäminen alentaa arvosanaa.

2 pisteen vastauksessa kokelas osaa suuntaa antavasti määritellä kaksi materialismin muotoa ja osoittaa ymmärtävänsä, mitä materialismi on. Mahdollista on myös Churchlandin liittämisen oikeaan vaihtoehtoon tai pätevä yhden materialismin muodon määrittely. Tämä lienee kuitenkin harvinaista, koska materialismin muodon määrittely tapahtuu luontevimmin juuri erottamalla se materialismin muista muodoista.

4 pisteen vastauksessa kokelas määrittelee kaksi materialismin muotoa ja liittää oikein Churchlandin kannan toiseen niistä. Pätevä eliminatiivisen (tai reduktiivisen) materialismin määrittely ja tunnistaminen Churchlandin näkemykseksi johtaa myös 4 pisteeseen.

6 pisteen vastauksessa kokelas osaa pätevästi määritellä kaksi materialismin varianttia ja tekstilainaukseen tai aiempiin tietoihinsa liittyen liittää Churchlandin näkemykset oikeaan varianttiin.

b)

Kohdan osaamistavoite liittyy lukion opetussuunnitelman perusteissa mainittuun tavoitteeseen hahmottaa kuvailevien ja normatiivisten väitteiden ero. Opetussuunnitelman perusteissa erottelu vaikuttaa siltä, että väitteet ovat aina joko normatiivisia tai deskriptiivisiä eivätkä koskaan molempia (kontradiktorinen ero). Ainakin arkikielessä normatiivisuus voidaan kuitenkin ymmärtää myös suppeammin siten, että se koskee vain normeja eikä esimerkiksi arvoarvostelmia. Tehtävä on pyritty muotoilemaan niin, että kokelas voi vastata täysipainoisesti riippumatta siitä, millaisen tulkinnan hän asiasta ottaa.

Vastauksen tehtävän b-kohtaan ei tarvitse olla täysimittainen essee. Sellaisen kirjoittaminen ei toki myöskään ole virhe, mutta opettajan on hyvä esseevastauksen arvioinnissakin eritellä, mistä pisteet tulevat. Osiossa on merkkimäärärajoitus. Huomattava merkkimäärän ylittäminen alentaa arvosanaa.

2 pisteen vastauksessa kokelas osaa selittää normatiivisen ja ei-normatiivisen (kuvailevan) väitteen suuntaa antavasti (tai toisen pätevästi) ja antaa jonkinlaisen esimerkin.

4 pisteen vastauksessa molemmat on selitetty pätevästi ja kummastakin on annettu esimerkki.

6 pisteen vastauksessa kokelas osaa pätevästi määritellä normatiivisen ja ei-normatiivisen väitteen ja antaa kummastakin osuvan esimerkin.

c)

Kohdassa kokelaan on tarkoitus osoittaa tekstikatkelmaa, omia pohjatietoja ja tehtävän edellisiä kohtiakin apuna käyttäen filosofista ajatteluaan luomalla vertailu perinteisen filosofisen ja neurotieteellisen ihmisen toiminnan selittämisen välille. Vastaus c-kohtaan on laajahko essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvoeltaessa.

4 pisteen vastauksessa kokelas osaa kuvata oikein joitakin toiminnan perinteisen selittämisen kannalta keskeisiä seikkoja, kuten arvoja, aikomuksia, haluja, intentioita ja uskomuksia. Lisäksi hän osaa omin sanoin kuvata joitain tekstikatkelmassa esiintyviä neurotieteellisen selittämisen piirteitä. Lisäksi hän ainakin implisiittisesti vertailee näitä.

7 pisteen vastauksessa nämä kuvaukset ovat kattavampia siten, että ne tarjoavat jonkinlaisen käsitteellisen kehikon ihmisen toiminnan selittämiseksi. Kokelas esittää vertailua perinteisen ja neurotieteellisen selityksen välillä.

11 pisteen vastauksessa, kun kokelas käsittelee perinteistä filosofista toiminnan selittämistä, ei riitä, että hän vain viittaa katkelmassa mainittuun *a priori* -metodiin ja arkisiin toiminnan selityksiin, vaan kuvauksen on oltava sellainen, että sen avulla myös pystyy selittämään toimintaa. Neurotieteellisen selittämisen osalta vastauksessa on valaisevasti kyetty hyödyntämään tekstikatkelmaa, esimerkiksi väitteitä oksitosiinihormonin asemasta tai väitettä "Aivot päättävät ensin". Tiedot neurotieteistä voivat luonnollisesti perustua myös muihin lähteisiin. Lisäksi vastauksessa on aitoa selitysmallien välistä vertailua.

Huippupisteiden vastauksessa kokelas osaa jollain tavoin kuvata ihmisen toiminnan normatiivisuuden naturalisoimisen vaikeutta. Kokelas voi esimerkiksi tuoda esiin, että normien naturalisoiminen on erittäin vaativa tehtävä, tai hän voi pohtia, miten naturalisti voi tulkita normit perinteisestä poikkeavalla tavalla. Toisaalta huippupisteiden vastauksessa pitää näkyä myös ymmärrys (luonnon)tieteellisen selittämisen voimasta.

9. Yksilö ja yhteiskunta (30 p.)

Opetussuunnitelman perusteissa kysymys liittyy kurssiin Yhteiskuntafilosofia (FI4), erityisesti tavoitteisiin osata arvioida yhteiskunnallisen järjestyksen oikeutusta ja jäsentää yhteiskunnan ja yksilön suhdetta. Tehtävän erityisenä haasteena on käyttää apuna laadullisesti erilaisista aineistoa.

Muurahaisyhdyskunta edustaa orgaanista käsitystä yhteiskunnasta. Sen mukaan yhteiskunta tai yhteisö on ensisijainen toimija ja hyvän elämän toteutumisen yksikkö. Yksittäisen yksilön merkitys rakentuu vain kokonaisuuden osana. Yksilöllisyys on merkityksetöntä. Kommunitarismi on moderni ja lievempi muoto ajattelusta, jossa yksilöiden sijaan korostetaan ihmisten yhteisöjä ja yhteiskuntia. Siinä yksilöä ei yleensä pidetä merkityksettömänä, mutta yksilön rakentuminen riippuu olennaisesti yhteisöistä, joihin hän kuuluu.

Yhteiskuntafilosofiassa yksilön aseman korostuminen uuden ajan alusta lähtien muutti yhteiskunnallisen järjestyksen oikeuttamisen luonteen. Orgaanisista yhteiskuntateorioista siirryttiin pääsääntöisesti yhteiskuntasopimuksen avulla jäsenettyihin teorioihin. Hobbesin katkelma kuvaakin lukiolaiselle tutumpaa tilannetta, jossa lähtökohdaksi otetaan yksittäiset ihmiset. Turvallisuuden ja tyydyttävän elämän takaaminen kuitenkin edellyttää Hobbesin mukaan vallan keskittämistä.

a)

Antzin ja Hobbesin kuvaamat yhteiskunnat ovat teoreettiselta peruslähtökohdaltaan erilaisia, mutta vallan keskittymisen kautta ne saattavat käytännössä muistuttaa toisiaan. Periaatteessa ei ole mitenkään välttämätöntä, että orgaanisessa yhteiskunnassa valta on keskitetty, kuten vaikuttaa olevan sekä muurahaisyhteiskunnassa että Hobbesin katkelmassa. Koska yksilöiden intresseillä ei orgaanisessa yhteiskunnassa ole itsenäistä merkitystä, valta siinä ilmenee käytännössä kuitenkin totalitaarisena. Sen sijaan yhteiskuntasopimusteorioiden myöhemmässä kehityksessä John Lockesta alkaen kansan eli yksilöiden oikeus hankkiutua vallanpitäjistä eroon, mikäli nämä toimivat väärin, on ollut tärkeä korostus. Vastaus a-kohtaan on essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

3 pisteen vastauksessa kokelas osaa hahmottaa aineiston perusteella eroja kuvattujen yhteiskuntien välillä. Hän tunnistaa ainakin joko orgaanisen yhteiskuntakäsityksen mukaisen yhteisön ratkaisevan merkityksen muurahaisyhteiskunnassa tai yksilön lähtökohtana Hobbesilla tai yleisemmin yhteiskuntasopimusteorioissa.

6 pisteen vastauksessa kokelas osaa hahmottaa peruseron yhteisö- ja yksilöpohjaisen lähtökohdan välillä. Hän huomaa, että Hobbesin muotoilu ”tämä on enemmän kuin suostumus tai sopimus, se on heidän kaikkien todellista ykseyttä yhdessä ja samassa persoonassa” perustelee vallan keskittämisen yksilöistä lähtien mutta tekee sen jopa useimpia orgaanisia yhteiskuntamalleja tiukemmin.

9 pisteen vastauksessa kokelas pystyy kytkemään katkelmissa esitetyt ajatukset yhteiskuntafilosofian perinteeseen. Esimerkiksi Platonin *Valtio* edustaa tyyppillistä orgaanista yhteiskuntakäsitystä, joka oli muutenkin vallitseva ennen uuden ajan alkua.

Huippupisteissä kokelas pystyy hyödyntämään molempia aineistoja ja tietojaan sekä orgaanisista yhteiskuntateorioista että yhteiskuntasopimusteorioista ja rakentamaan niiden avulla eheän filosofisen analyysin aineistoissa esitettyjen mallien eroista.

b)

Antz – Muurahaizet -elokuvan ”päähenkilö” Zee tuo esiin yksilön näkökulman. Hän on jännitteisessä tilanteessa, koska hän ei jaa yhteisön arvoja. Pohdittava kysymys liittyy siihen, missä määrin tilanne olisi erilainen, jos se jäsentyisi yksilöistä eikä yhteiskunnan kokonaisuuden hyvästä käsin. Hobbesin kuvaamassa tilanteessa eroa ei vaikuta juuri olevan. Myös Rousseaulle yhteiskuntasopimus saa orgaanisia piirteitä. Yhteiskuntasopimusajattelun liberaalissa lockelaisessa perinteessä yksilön asema ja oikeudet sen sijaan korostuvat merkittäväällä tavalla.

Orgaanisen yhteiskunnan peruskorostus on yhteisöllisyyden ratkaisevan suuri merkitys ihmisille. Tällaisen yhteiskunnan hyvinä puolina on nähty kilpailun puute, yhteisöllisyys ja merkityksellisyys. Kun jokaisella on oma paikkansa, kaikkien panos on tärkeä. Orgaanisissa yhteiskunnissa ei periaatteessa ole pudokkaita tai työttömiä. Tämä kuitenkin edellyttää, että yksilöt hyväksyvät yhteiset tavoitteet ja ovat valmiit asettamaan ne omikseen. Vastaus b-kohtaan on laaja essee, ja kaikki yllä esitetyn taulukon ulottuvuudet tulee ottaa huomioon osiota arvosteltaessa.

5 pisteen vastauksessa kokelas osaa hahmottaa yhteisöllisen yhteiskunnan etuja tai haittoja. Hän voi tarkastella Hobbesin esittämää mallia joko yksilölähtöisenä tai keskitettyä vallankäyttöä edustavana yhteiskuntana. Tämän valinnan mukaan kyseeseen tulevat erilaiset edut ja haitat.

9 pisteen vastauksessa kokelas tunnistaa Hobbesin tekstin individualistiset lähtökohdat. Hän osaa esittää erilaisia perusteltuja hyviä ja huonoja puolia sekä individualistis-liberalistisesta, yleensä yhteiskuntasopimuksella oikeutetusta, yhteiskunnasta että orgaanis-kommunitaristisesta yhteiskunnasta.

14 pisteen vastauksessa kokelas käyttää arviossaan asiantuntevasti yhteiskuntafilosofian käsitteistöä. Tällaisessa vastauksessa arvio perustuu tarkempaan erittelyyn, jossa esimerkiksi yksilön asema ja oikeudet on pystytty arvioimaan suhteessa kyseisen yhteiskuntamallin toimintaan.

Huippupisteiden vastauksissa kokelas pystyy tekemään eroja erilaisten orgaanis-kommunitarististen ja erilaisten yhteiskuntasopimukselle perustuvien yhteiskuntien välillä. Vastaukset luovat johdonmukaisen arvion, joka lähtee monipuolisesta aineiston tulkinnasta ja yhteiskuntafilosofian perinteen tuntemuksesta.